

TERO JÄRVINEN

ERIKOISLUKIOT, VALIKOINTI, ERIARVOISUUS

Suomalaista koulutusjärjestelmää ja -politiikkaa on viime vuosina uudistettu voimakkaasti. Poliittisen ilmapiirin muutos, kiristynyt taloudellinen tilanne, työmarkkinoiden rakennemuutos sekä eräät kansainväliset kehityskulut johtivat 1980- ja 1990-luvun taitteessa valtiovetoisen koulutuspolitiikan uudelleenarviointiin (esim. Simola & Rinne & Kivirauma 1999). Keskusjohtoista säätelystä alettiin purkaa ja päätösvaltaa siirtää alueelliseen tasolle (Laitila 1999). Koulutusmenoja alettiin karsia ja esimerkiksi korkeakoulutuksessa resursseja kohdentaa jakamalla koulutusvaroja erilaisten tulosindikaattorien perusteella. Suomen liittyttyä Euroopan unioniin myös kansainväliset virtaukset ovat alkaneet heijastua aiempaa selvemmin suomalaiseen koulutuskurssiin ja -politiikkaan (Ollikainen 1999). Tasa-arvolle ja oppilaiden yhdenvertaiselle kohtelulle rakentunut ideologia on alkanut murtua. Liiallinen tasa-arvo on alettu nähdä opiskelijoiden tasapäistämisenä ja valinnanvapauden esteenä. Lahjakkaille oppilaille on ryhdytty rakentamaan omia koulutusväyliä. Erikoislukiot ovat osa tätä kehitystä.

Erikoislukiot¹ ovat oppilaitoksia, joille valtio-neuvosto ja sittemmin opetusministeriö on myöntänyt *erityisen tehtävän*, oikeuden eräiden oppiaineiden painottamiseen opetussuunnitelmassa. Kouluilla on ollut mahdollisuus poiketa

paitsi tuntijaosta myös oppilaaksioton kriteereistä. Keskeisenä periaatteena on ollut turvata lahjakkaiden oppilaiden mahdollisuudet erikoistua ja harjoittaa lahjakkuuksiaan tilanteessa, jossa tuntijaon ja opetussuunnitelman perusteiden takia se ei ole ollut mahdollista muissa lukioissa. Erityisen tehtävän mukaista opetussuunnitelmaa noudattavat kaikki tai osa koulun oppilaista. Yleensä koulutus on järjestetty siten, että lukioiden yhteyteen on perustettu yksi tai useampi erikoistumislinja. Suoriutuakseen tehtävästään erikoislukioille on myönnetty ylimääräisiä resursseja. Ne ovat voineet esimerkiksi palkata alansa huippuosaajia sivutoimiviksi tuntiopettajiksi. (Blom 1994; Koulutusopas..., 2000.)

Erikoislukioihin on valittu opiskelijat pääsääntöisesti kahdella tapaa. Osa kouluista on valinnut oppilaansa käyttäen hyväksi peruskoulumenestyksen lisäksi pääsykoetta ja/tai haastattelua. Toisen ryhmä on suorittanut karsinnan yksinomaan kirjallisen materiaalin perusteella. Tällöin on koulumenestyksen lisäksi otettu huomioon harrastuneisuus sekä erilaiset lausunnot ja todistukset. Esimerkiksi urheilulukioissa hakijat on laitettu järjestykseen käyttämällä hyväksi lajiliittojen antamia pisteitä ja erityyppisiä testejä. Kielilukioissa vaatimuksena on ollut harvinaisissa pitkissä kielissä niiden aikaisemmat opinnot tai muulla tavoin osoitettu kielen hallinta. IB-lukioissa² hakijoille on laskettu vertailupisteet, joiden perustana ovat peruskoulun päästötodistuksen lukuaineiden keskiarvo sekä hakijan arvioitu harrastuneisuus ja lahjakkuus. Viimeksi mainittua on pää-

¹Julkisuudessa puhutaan toisinaan myös erityislukioista. Käytän kuitenkin erikoislukio-nimitystä, joka ensinnäkin viittaa selkeämmin oppilaitosten profiloitumiseen ja toiseksi mahdollistaa eronteon erityispedagogiikkaan, jolla on omat yhteiskunnallis-historialliset perinteensä ja sitä kautta myös oma paikkansa kasvatus- ja koulutuskurssissa. Virallisesti on kyse erityisen tehtävän saaneista lukioista, niitä vastaavista urheilulukioista sekä kansainväliseen ylioppilastutkintoon (IB) johtavasta koulutuksesta (esim. Blom 1994; Koulutusopas..., 2000).

²IB-lukioissa voidaan suorittaa kansainvälinen (International Baccalaurete) ylioppilastutkinto tai osia siitä. Tutkintoa varten annetaan opetusta 2-vuotisessa lukiossa, jota edeltää valmistava luokka. Pääasiallisena opetuskielenä on englanti. (Kansainvälinen..., 1990; Koulutusopas..., 2000.)

sääntöisesti mitattu kirjallisten ja suullisten soveltuvuustestien avulla. (Blom 1994, 301–302; Koulutusopas..., 2000.)

Erikoislukioihin on ollut jatkuvasti enemmän hakijoita kuin oppilaspaikkoja (Blom 1994, 302). Siten koulut ovat voineet valita hakijajoukosta toimintansa kannalta parhaan oppilasaineksen. Tämä on merkinnyt paitsi opiskelijoiden kilpailua sisäänpääsystä erikoislukioihin myös lukioiden välistä kilpailua oppilaista. Erikoislukioiden strategiana on ollut selvästikin pyrkimys kohottaa omaa statustaan ns. tavallisiin lukioihin nähden. Ylioppilastutkinnon inflaation myötä erikoistuneet lukiot ovat samalla tarjonneet uudenlaisen erottelavan väylän distinktiotietoisille koulutuskuluttajille.

Vaikka kilpailu ja karsinta erikoislukioihin pääsystä on kovaa, ei niihin valikoitumista ole vielä laajamittaisemmin tutkittu. Koska aiheesta on olemassa lähinnä alueellisia selvityksiä (Tirri 1997), aion seuraavassa lähestyä valikoitumista valtakunnan tasolla. Tarkoitukseni on paitsi kuvailla erikoislukioissa ylioppilastutkinnon suorittaneiden nuorten sukupuoleen ja kotitaustaan liittyviä jakaumia myös tarkastella oppilaitosten määrällistä yleistymistä sekä tämänhetkistä alueellista sijoittumista. Tarkastelun perusteella on mahdollista selvittää, ketkä ovat ensimmäisinä lähteneet hyötymään uusista koulutusmahdollisuuksista, ja myös arvioida sitä, onko kaikilla, esimerkiksi eri puolilla Suomea asuvilla, nuorilla yhtäläiset mahdollisuudet kilpailla pääsystä erikoislukioihin, mikäli he sitä haluaisivat.

Pääasiallisena aineistonani on kokonaisotos erikoislukioissa tutkinnon suorittaneista ylioppilaisista vuosilta 1985 ($n = 142$) ja 1995 ($n = 3\,407$). Aineisto on muodostettu Tilastokeskuksessa tutkintorekisteri- ja väestölaskentatietoja yhdistämällä. Koska kohderyhmä muodostuu ylioppilastutkinnon suorittaneista, mukana tarkastelussa ovat vuoden 1985 osalta ne lukiot, joille on myönnetty erityinen tehtävä vuonna 1982 tai aiemmin ($n = 4$), ja vuoden 1995 osalta vastaavasti lukiot, joille on myönnetty erityinen tehtävä ennen vuotta 1992 tai aiemmin ($n = 33$). Ylioppilaiden ja heidän huoltajiensa tietoja verrataan vastaavan ikäryhmän väestöä koskeviin tietoihin. Sukupuolen osalta vertailuryhmänä käytetään kaikkia ylioppilaita. Huoltajien tietoja verrataan 40–54-vuotiaista väestöä koskeviin tietoihin.³ Vertailuaineisto on kerätty virallisista väestö-, koulutus- ja työmarkkinatilastoista. Alueellisen

tarkastelun perustana on suomenkielisten erikoislukioiden ja IB-lukioiden sijainti lääneittäin vuonna 2000.

MARKKINAT AVAUTUVAT — ERIKOISLUKIOT YLEISTYVÄT

Ensimmäiset erikoislukioluvat myönnettiin vuonna 1981, jolloin Kaustisen lukiolle, Savonlinnan taidelukiolle, Kuopion musiikkilukiolle sekä Madetojan lukiolle (Oulu) myönnettiin erityinen tehtävä taideaineiden opetuksessa. Valtioneuvosto myönsi lisää lupia vuosina 1985, 1987, 1988 ja 1990, kunnes lainsäädännön muutoksen yhteydessä vuonna 1991 toimivalta lupien myöntämisessä siirtyi opetusministeriölle. 1990-luvulla erikoislukiot ovat yleistyneet nopeasti. Esimerkiksi urheilulukioista oli päätetty vuonna 1985, että liikuntapainotteisille lukioille ei myönnetä erityistä tehtävää, vaan niiden toiminta käynnistetään kokeiluna. Kokeilu alkoi vuonna 1986 kuudessa lukiossa, ja myöhemmin sitä laajennettiin niin, että mukana oli kaikkiaan 12 lukiota. Vuonna 1994 kokeilussa mukana olleille oppilaitoksille kuitenkin myönnettiin oikeus erityiseen tehtävään. Näin meneteltiin myös kansainväliseen ylioppilastutkintoon (IB) valmentavan koulutuksen kohdalla, johon liittyvä kokeilu oli käynnistetty vuonna 1990. (Blom 1994, 295.)

Tällä hetkellä erikoislukioita on lähes kaksinkertainen määrä vuoteen 1990 verrattuna ja yli kymmenkertainen määrä 1980-luvun alkuun verrattaessa (taulukko 1). Pitkään lukiotutkimusta tehnyt Jouni Välijärvi (1988, 4–5) ennakoii vielä 1980-luvun lopussa erikoislukioiden jäävän ainoastaan väliaikaisiksi. Hän perusti arvionsa suomalaisille ominaiseen, yhtenäisyyttä korostavaan näkemykseen ylemmästä yleissivistyksestä, minkä vuoksi erikoistumista ei ole yleensä pidetty suotavana. Vaikuttaa siltä, että ainakin lukiokoulutuksessa tämä ajattelutapa näyttäisi murtuneen, ainakin jos indikaattorina pidetään oppilaitosten

³Paras vertailuryhmä olisi kaikki ylioppilaat ja heidän huoltajansa. Ylioppilaiden tai lukiolaisten sosiaalisesta taustasta ei ole kuitenkaan saatavissa kattavaa aikasarjaa tai muuta tietoa, joka olisi vapaasti hankittavissa (Nevala 1999, 139, 141). Tilastokeskus olisi voinut tämän tehdä maksullisena palveluna. Tutkimuksen rajallisten resurssien vuoksi se ei ollut tässä yhteydessä mahdollista.

Taulukko 1. Erikoislukioiden lukumäärät ja suhteelliset osuudet lukion painotuksen mukaan vuosina 1981–2000, %

	1981		1986		1990		1994		2000	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Taidelukiot	4	100	9	60	13	50	14	35	16	32
Urheilulukiot			5	33	11	42	11	28	11	22
IB-lukiot	-		-	-	1	4	6	15	7	14
Muut	-		1	7	1	4	9	23	16	32
Yhteensä	4	100	15	100	26	100	40	101	50	100

Taulukosta puuttuvat ruotsinkieliset erikoislukiot.

Lähteet: Blom 1994; Koulutusopas..., 2000

alati kasvavaa halukkuutta erikoistua. Opetusministeriön viesti näyttäisi kuitenkin olevan se, että erikoislukioiden lukumäärää ei ainakaan lähitulevaisuudessa lisättäisi. Kaikki viimeksi tulleet (n = 18) erikoislukiohakemukset hylättiin. Välijärven esittämä arvio kuvastaa joka tapauksessa hyvin sitä, miten vaikeaa asiantuntijoidenkaan oli ennakoida koulutuksellista käännettä ja siihen liittyviä uudistuksia.

Vaikka taidepainotteisia erikoislukioita on yhä lukumääräisesti eniten, niiden suhteellinen osuus on ollut tasaisesti laskussa (taulukko 1). Vielä vuonna 1990 joka toinen erikoislukio painotti opetuksessaan taiteita. Nykyään enää kolmannes erityisistä tehtävistä liittyy taiteisiin. Urheilulukioita on nykyisellään reilu viidennes kaikista erikoislukioista. Osuus on kaventunut kymmenen viime vuoden aikana. Erityisiä tehtäviä ei ole enää viime vuosina myönnetty urheilulukioiden perustamiseen. Uusia lupia on viimeksi myönnetty IB-lukioille sekä aloille, joihin liittyvää lukio-opetusta ei ole aiemmin erityisen tehtävän muodossa ollut. Tätä heterogeenista ryhmää kutsutaan tässä kirjoituksessa vastedes nimellä ”muut erikoislukiot”. Tähän ryhmään lukeutuvat oppilaitokset painottavat opetuksessaan kieliä, luonnontieteitä ja teknologiaa sekä joitakin yksittäisiä aloja, kuten viestintää, kansainvälisyyttä tai ympäristötieteitä (Koulutusopas..., 2000).

ERIKOISLUKIOT KESKITTYNEET ETELÄ-SUOMEEN

Olenainen osa suomalaista koulutuspolitiikkaa on ollut koulutusmahdollisuuksien alueellinen tasaaminen. Peruskoulujärjestelmään siirryttiin vuosina 1972–77 vaiheittain siten, että toteutuk-

ssa otettiin huomioon vähävaraisten ja syrjäisten kuntien kouluolojen kehittäminen. Uudistus käynnistyi Lapin läänissä ja Oulun läänin pohjoisosissa. Viimeisenä peruskoulujärjestelmään siirryttiin pääkaupunkiseudulla. (Iisalo & Lahdes & Viitaniemi 1981.) Myös korkeakoulujen hajasijoittaminen on nähty osana alueellisesti tasapainottavia kehityshankkeita (Nevala 1999, 180). Aluepolitiikalla on saavutettu myös tuloksia. Nykyisellään maamme kouluverkon on arvioitu olevan asukaslukuun suhteutettuna tiheimpiä maailmassa kaikilla koulutusasteilla (Hirvi 1996, 39).

Erikoislukiot ovat sijoittuneet eri lääneihin siten, että niiden suhteellinen osuus vastaa melko tarkkaan kunkin läänin väestöosuutta (taulukko 2). Kolme neljästä erikoislukiosta sijaitsee Etelä-Suomen tai Länsi-Suomen läänissä. Näiden läänien yhteenlaskettu väestöosuus on 75 prosenttia. Samaten Itä-Suomen läänissä on 12 prosenttia sekä erikoislukioista että maamme väestöstä. Oulun lääni on saanut yhdeksän prosentin väestöosuudellaan kymmenesosan erikoislukioista. Lapin läänissä on neljä prosenttia sekä erikoislukioista että maamme väestöstä. (Koulutusopas..., 2000; STV 1998.)

Vaikka erikoislukioiden alueelliset jakaumat vastaavat kunkin läänin suhteellisia väestöosuuksia, on oppilaitosten vähälukuisuudesta johtuen eri puolilla Suomea asuvilla nuorilla tosiasiassa varsin erilaiset mahdollisuudet hakeutua erikoislukioihin. Kun Etelä-Suomen ja Länsi-Suomen lääneissä on tarjolla oppilaitoksia kaikilta painopistealoilta, on esimerkiksi Lapin läänin alueella ainoastaan kaksi erityisen tehtävän saanutta lukiota: Tornion yhteislyseon lukion eurolinja sekä Ounasvaaran urheilulukio Rovaniemellä. Maakunnista eniten erikoislukioita on

Taulukko 2. Erikoislukiot lääneittäin lukion painotuksen mukaan vuonna 2000

	Etelä-Suomen lääni	Länsi-Suomen lääni	Itä-Suomen lääni	Oulun lääni	Lapin lääni
Taidelukiot	6	5	3	2	-
Urheilulukiot	2	5	1	2	1
IB-lukiot	1	3	2	1	-
Muut	8	7	-	-	1
Yhteensä	17 (34 %)	20 (40 %)	6 (12 %)	5 (10 %)	2 (4 %)

Taulukko 3. Naisten osuudet erikoislukioissa ylioppilastutkinnon suorittaneista lukion painotuksen mukaan vuonna 1995, %

	Naisia %
IB-lukiot	43
Taidelukiot	58
Urheilulukiot	43
Muut erikoislukiot	48
Kaikki erikoislukiot	51
Kaikki ylioppilaat	59

Uudellamaalla (n = 13). Yksistään Helsingissä on yhdeksän erikoislukiota. Myös Varsinais-Suomessa ja Pirkanmaalla on molemmissa viisi erityisen tehtävän saanutta lukiota. (Koulutusopas..., 2000.) Mikäli maamme pohjoisosissa ja syrjäseuduilla asuvat nuoret haluavat hakeutua erikoislukioihin, tämä merkitsee useimmiten muuttamista pois kotoa, mikä puolestaan edellyttää valmiutta itsenäistyä verraten nuorella iällä.

NAISVALTAISET LUKIOT, ENTÄ ERIKOISLUKIOT?

1970-luvulta 1990-luvun puoliväliin saakka noin 60 prosenttia ylioppilastutkinnon suorittaneista on ollut naisia. Esimerkiksi vuonna 1985 naisten osuus oli 62 prosenttia ja kymmenen vuotta myöhemmin 59 prosenttia (STV 1996). Naisten yliedustus vahvistuu arvosana-asteikon huippua kohden siirryttäessä. Laudaturin yleisarvosanan kirjoittaneista ylioppilaista noin kaksi kolmannesta on ollut naisia (Vanttaja 2000, 36).

Naisten kouluttautuminen on muutenkin lisääntynyt voimakkaasti. Vaikka koko väestöä tarkasteltaessa suomalaiset miehet ovat yhä koulutempia kuin naiset, on tilanne muuttunut nuoremmissa ikäryhmissä naisten eduksi. Naiset suo-

rittavat nykyään miehiä enemmän tutkintoja paitasi lukioissa myös korkeakouluissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa. Naisten lisääntynyt koulutushalukkuus on alkanut näkyä erityisesti tutkintohierarkian ylimmillä asteilla. Vaikka tutkijakoulutus on vielä valtaosaltaan miesten aluetta, naismaistereita ja -tohtoreita valmistuu yhä enemmän. Samanaikaisesti kuitenkin perinteinen jako miesten ja naisten ammatteihin on säilynyt (Kivinen & Rinne 1995, 32–38; Education..., 1999).

Erikoislukioissa naisylioppilaiden suhteellinen osuus on kuitenkin ollut laskussa. Kun vielä vuonna 1985 kuusi kymmenestä (59 %) ylioppilaasta oli naispuolisia, valmistui kymmenen vuotta myöhemmin erikoislukioista kutakuinkin yhtä paljon nais- (51 %) ja miesylioppilaita. Lukion erikoistumisalan mukainen erittely (taulukko 3) paljastaa lisäksi, että vuonna 1995 naisia oli suhteellisesti eniten ainoastaan taidelukioissa. Muissa erikoislukioissa kirjoittaneiden enemmistö koostui miehistä. Vuonna 1995 kuitenkin juuri taidepainotteisissa erikoislukioissa suoritettiin eniten tutkintoja, mikä vaikuttaa siihen, että kokonaisuudessaan erikoislukioista valmistui kutakuinkin saman verran mies- ja naisylioppilaita. Miesylioppilaita valmistui vuonna 1995 suhteellisesti eniten IB- ja urheilulukioista, 57 prosenttia kummastakin. Näyttäisikin vahvasti siltä, että kun taidelukiot jätetään pois laskelmista, pojat ovat joko tyttöjä halukkaampia hakeutumaan erikoislukioihin tai sitten pärjäävät paremmin oppilasvalintaan liittyvissä karsinnoissa, joissa otetaan huomioon myös muita kuin koulumenestykseen liittyviä tekijöitä.

KOTITAUSTAN YHTEYS VALIKOITUMISEEN

Vanhempien koulutustason ja sosiaalisen aseman on monissa yhteyksissä todettu säätelevän nuorten koulumenestystä, ammatillisia suunnitelmia

sekä sijoittumista koulutus- ja työmarkkinoille (esim. Mehan 1992; Kivinen & Rinne 1995; Collins & Thompson 1997; Erikson & Jonsson 1998). Vaikka Suomessa sosiaaliryhmien väliset koulutuserot ovat viime vuosikymmeninä jonkin verran kaventuneet, ne ovat edelleen suuret (Valtonen & Pensola & Jalovaara 1998; Nevala 1999). Alemmista sosiaaliryhmistä lähtöisin olevien opiskelijoiden suhteellinen osuus vähenee, mitä ylemmäksi koulutusjärjestelmässä siirrytään. Korkeakoulukoulutuksen kentällä on lisäksi havaittu olevan omat eliittiyliopistonsa ja -alansa, joissa eliitin jälkikasvun yliedustus korostuu erityisen selvästi (Kivinen & Rinne 1995; Liljander 1995).

Toisaalta viime vuosina tulkinnot nuorten elämänvalinnoista ovat pohjautuneet yhä enemmän viitekehykseen, jossa korostetaan yksilöllistymistä. Samalla on otaksuttu, että sosiaalinen tausta ei enää määrittäisi nuorten valintoja siinä määrin kuin ennen. (Ks. Skogen 1998, 15; myös Ziehe 1991; Aittola & Jokinen & Laine 1994.) Saattaa olla kuitenkin myös niin, että uusien koulutusratkaisujen myötä perhetaustan merkitys lasten ja nuorten koulu-uralle olisi korostunut uudella tavalla. Vaikka sallivampaan koulutuskulttuuriin siirtyminen on antanut yksilöille enemmän vapauksia päättää koulutuksestaan, tämä voi samanaikaisesti lisätä ihmisten hämmennystä sekä luoda paineita tehdä "oikeita" ratkaisuja. (Ks. esim. Gewirtz & Ball & Bowe 1995, 20–56.) Kun yhä useammat kouluttautuvat yhä enemmän ja pitempään, on osattava valita oikeat oppilaitokset, linjat ja tutkinnot, mikäli haluaa pärjätä kilpailussa.

James Rosenbaum (1986, 153–156) onkin tunnetussa esityksessään puhunut koulutuksesta sarjana peräkkäisiä turnajaisia. Jokaisessa koulutuksen taitekohdassa käydään kamppailu, jonka yhteydessä oppilaat asetetaan paremmuusjärjestykseen erilaisten testien tai arvosanojen perusteella. Koulutusasteelta toiselle siirryttäessä aina osa oppilaista putoaa järjestelmän ulkopuolelle. Mitä ylemmäksi koulutushierarkiassa siirrytään, sitä vähemmän kilpailijoita on jäljellä. Muodollinen koulutusjärjestelmä toimii ikään kuin suodattimena, jonka avulla heikosti pärjäävä, huonosti motivoitunut tai muuten ongelmallinen oppilasaine karsitaan pois.

Suomalaista koulutusjärjestelmää on viime aikoina muokattu siten, että pudotuspeli alkaa entistä aikaisemmin ja sitä käydään myös kunkin

koulutusasteen sisällä. Vapaa koulunvalinta perusopetuksessa eli huoltajien mahdollisuus valita lastensa oppivelvollisuuskoulu on otettu 1990-luvun puoliväliin mennessä käyttöön useimmissa maamme suurimmissa kaupungeissa (Hirvenoja 1998). On syntynyt uusi tilanne, jossa koulut joutuvat kilpailemaan oppilaista ja ennen pitkää myös pätevistä opettajista. Asiakkaita saadakseen ja varmistaakseen toimintansa jatkuvuuden oppilaitokset ovat alkaneet profiloitua. Samalla segregatio on asettunut yhtenäiskoulun sisään.

Tutkimusten mukaan asiakkaat eli perheet kuitenkin eroavat siinä, miten halukkaita ja taitavia ne ovat toimimaan avautuneilla koulutusmarkkinoilla (Gewirtz & Ball & Bowe 1995). Esimerkiksi Stephen Ball ja Carol Vincent (1998) ovat tarkastelleet sitä, miten vanhemmat muodostavat käsityksensä eri kouluista käyttämällä hyväksien sosiaalisia verkostoja ja muita epävirallisia informaatiokanavia. He puhuvat "viidakkorummusta" (grapevine), jonka avulla välitetään mielikuvia eri oppilaitosten välisistä oletetuista eroista. Ballin ja Vincentin (1998) mukaan "viidakkorummun" tärkeys korostuu erityisesti silloin, kun vanhemmilla on halu vaikuttaa lastensa kouluuraan, mutta he kokevat samanaikaisesti, että heillä ei ole riittävästi asiantuntemusta koulutuskysymyksissä. Toisaalta, mitä enemmän vanhemmilla on tuttavapiirissään koulutuskysymysten asiantuntijoita tai yksilöitä, joilla muuten on mielipiteitä ja kokemuksia eri oppilaitoksista, sitä helpompi heidän on kartuttaa omaa tietovarantoaan. Tämä puolestaan on yhteydessä vanhempien sosiaaliseen asemaan ja koulutukseen. Suomessakin on käynyt niin, että ensimmäisenä lapsilleen oppivelvollisuuskoulua ovat lähteneet valitsemaan lähinnä ne vanhemmat, joilla itsellään on paljon koulutusta (Hirvenoja 1998).

Perhetaustalla näyttäisi olevan merkittävä yhteys myös erikoislukioihin valikoitumiseen. Taulukossa 4 oppilaitoksista valmistuneet ylioppilaat on jaoteltu huoltajan sosioekonomisen aseman, koulutuksen ja tulotason mukaan. Saatua jakaumia verrataan kunkin muuttujan osalta 40–54-vuotiaan väestön vastaaviin jakauksiin. Kohde-ryhmän ja vertailuryhmän välisiä eroja havainnollistetaan osallistumiskertoimen avulla (ks. Määttä 1992; Nevala 1999). Vertailuluku on saatu jakamalla ylioppilaiden huoltajien prosenttiosuudet kunkin taustamuuttujan (esimerkiksi koulutustason) osalta vastaavan muuttujan prosenttiosuudella vertailuryhmässä. Tällöin arvot,

Taulukko 4. Erikoislukioissa tutkinnon suorittaneet ylioppilaat huoltajan sosioekonomisen aseman, koulutuksen ja tulojen mukaan vuosina 1985 ja 1995, %

	Erikoislukioiden ylioppilaat		40–54-vuotias väestö		Osallistumiskerroin	
	1985	1995	1985	1995	1985	1995
Huoltajan sosioekonominen asema						
Ylemmät toimihenkilöt	24	37	12	14	2,0	2,6
Alemmat toimihenkilöt	24	16	26	25	0,9	0,6
Työntekijät	17	16	32	22	0,5	0,7
Maatalousyrittäjät	3	3	7	5	0,4	0,6
Muut yrittäjät	20	10	6	8	3,3	1,3
Työvoiman ulkopuolella	12	18	17	26	0,7	0,7
Huoltajan koulutus						
Korkea-aste	27	40	11	16	2,5	2,5
Keskiaste	31	39	32	47	1,0	0,8
Perusaste	42	21	57	37	0,7	0,6
Huoltajan tulotaso						
Ylin tuloryhmä	43	55	30	24	1,4	2,3
Keskimmäinen tuloryhmä	43	34	51	54	0,8	0,6
Alin tuloryhmä	14	11	19	22	0,7	0,5

Tiedot 40–54-vuotiaan väestön sosioekonomisesta asemasta ovat vuosilta 1985 ja 1993. Tulorajat on muodostettu 40–54-vuotiaan väestön valtionveron alaisten vuositulojen perusteella seuraavasti: 1) 1985 a) alin tuloryhmä = alle 50 000; b) keskimmäinen tuloryhmä = 50 000–99 999; c) ylin tuloryhmä = 100 000 ja yli ansainneet. 2) 1995 a) = alle 60 000; b) 60 000–149 999; c) 150 000 ja yli ansainneet. Vertailuryhmän tietojen lähteet: SVT: Väestön..., 1995; Suomen..., 1997 & 1998; Tilastokeskus: julkaisemattomat tulotilastot.

jotka ovat yli 1,0:n, merkitsevät suhteellista yli-edustusta ja vastaavasti luvut alle 1,0:n suhteellista aliedustusta.⁴

Taulukosta 4 voidaan lukea vanhempien koulutuksella, tuloilla ja sosioekonomisella asemalla olleen merkittävä yhteys erikoislukioihin valikoitumiseen molempina tarkasteluajankohtina. Mitä enemmän vanhemmilla on tuloja tai koulutusta, sitä suurempi todennäköisyys heidän lapsillaan on päästä erikoislukioihin. Korkeakoulututkinnon suorittaneiden vanhempien osuus kohderyhmässä oli molempina tarkasteluajankohtina 2,5-kertainen suhteessa korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuuteen vertailuryhmässä. Perheen tulojen merkitys on puolestaan korostunut 1990-luvun puoliväliin tultaessa. Vuon-

na 1995 peräti yli puolet erikoislukioista kirjoittaneiden ylioppilaiden huoltajista kuului ylimpään tuloryhmään, vertailuryhmässä ainoastaan joka neljäs.

Myös ylempien toimihenkilöiden ja yrittäjäperheiden jälkikasvu on ollut yliedustettuna kohderyhmässä molempina ajankohtina. Vuonna 1985 yrittäjävanhempien osuus kohderyhmässä oli peräti 3,3-kertainen suhteessa vertailuryhmään. Erikoislukioiden yleistyessä ja tarjonnan laajetessa taiteen ulkopuolelle yrittäjien yliedustus on kuitenkin kaventunut. Ylempien toimihenkilöiden yliedustus on sitä vastoin kasvanut. Vuonna 1995 enemmän kuin joka kolmannen erikoislukioista valmistuneen ylioppilaan huoltaja oli ylempi toimihenkilö. 40–54-vuotiaassa väestössä ylempiä toimihenkilöitä oli ainoastaan 14 prosenttia. Muut sosiaaliryhmät ovat olleet aliedustettuina molempina ajankohtina. Suhteellisesti vähiten erikoislukioista valmistuneiden ylioppilaiden keskuudessa on ollut työntekijä- ja maanviljelijäperheiden jälkikasvua (taulukko 4).

Kun tarkastellaan kouluja niiden erikoistumisalan mukaan (taulukko 5), voidaan todeta IB-lukioiden olevan oppilasprofililtaan muita eri-

⁴Osallistumiskertoimen käyttöä on kritisoitu mm. siitä, että sen avulla ei kyetä ottamaan huomioon väestöryhmien välisiä mahdollisia perhekokojen eroja. Sen on todettu lisäksi mittavaan eroja vain koulutukseen osallistuneiden välillä, eikä ota huomioon kustakin väestöryhmästä sitä osaa, joka ei osallistu koulutukseen (Määttä 1992 & 1995; Kivinen & Ahola & Hedman 2000).

Taulukko 5. Erikoislukioissa tutkinnon suorittaneet ylioppilaat kotitaustan ja lukion painotuksen mukaan vuonna 1995, %

	IB-lukiot		Taidelukiot		Urheilulukiot		Muut erikoislukiot	
Huoltajan sosioekonominen asema								
Ylemmät toimihenkilöt	50	(3,6)	42	(3,0)	31	(2,2)	27	(1,9)
Alemmat toimihenkilöt	15	(0,6)	15	(0,6)	17	(0,7)	17	(0,7)
Työntekijät	8	(0,4)	15	(0,7)	19	(0,9)	20	(0,9)
Maatalousyrittäjät	-	-	2	(0,4)	4	(0,8)	5	(1,0)
Muut yrittäjät	10	(1,3)	10	(1,3)	9	(1,1)	9	(1,1)
Työvoiman ulkopuolella	17	(0,7)	16	(0,6)	20	(0,8)	22	(0,8)
Huoltajan koulutus								
Korkea-aste	62	(3,9)	45	(2,8)	32	(2,0)	23	(1,4)
Keskiaste	26	(0,6)	36	(0,8)	44	(0,9)	44	(0,9)
Perusaste	12	(0,3)	19	(0,5)	24	(0,6)	33	(0,9)
Huoltajan tulotaso								
Ylin tuloryhmä	68	(2,8)	57	(2,4)	50	(2,1)	45	(1,9)
Keskimmäinen tuloryhmä	20	(0,4)	32	(0,6)	38	(0,7)	39	(0,7)
Alin tuloryhmä	12	(0,5)	11	(0,5)	12	(0,5)	16	(0,7)

Suluissa osallistumiskerroin 40–54-vuotiaaseen väestöön verrattuna.

koislukioita elitistisempiä. Niihin on suhteellisesti eniten valikoitunut korkeakoulututkinnon suorittaneiden, ylimpään tuloryhmään lukeutuvien ja ylempien toimihenkilöiden jälkikasvu. Lähes kaksi kolmesta huoltajasta oli valmistunut korkea-asteelta. Samaten enemmän kuin kaksi kolmesta huoltajasta lukeutui ylimpään tuloryhmään. Maanviljelijä- tai työntekijäperheissä vartuneita nuoria ei IB-lukioista kirjoittaneiden keskuudessa vuonna 1995 juuri ollut. Ja vaikka 1990-luvun puolivälissä vielä yli kolmannes maamme 40–54-vuotiaista oli päättänyt koulunkäyntinsä oppivelvollisuuteen, oli IB-lukioiden ylioppilaista ainoastaan yksi kymmenestä lähtöisin kodeista, joissa huoltajalla oli pelkkä perusasteen koulutus.

IB-lukioiden lailla myös taidelukioiden oppilasprofiili oli verraten elitistinen. Sitä vastoin urheilulukiot sekä ryhmään ”muut erikoislukiot” lukeutuneet oppilaitokset⁵ näyttäisivät olevan jonkin verran kansanomaisempia. Vaikka näissäkin oppilaitoksissa huoltajat olivat väestönsuu-

teen suhteutettuna keskimääräistä useammin korkeasti koulutettuja, hyvätuloisia ja ylempiä toimihenkilöitä, oli oppilaitoksiin valikoitunut nuoria tasaisemmin eri yhteiskuntaryhmistä. Näiden lukioiden oppilaista viidennes oli lähtöisin työntekijäperheistä, mikä vastaa kutakuinkin työntekijöiden osuutta 40–54-vuotiaassa väestössä. Myös maanviljelijät olivat edustettuna vanhemmissa lähes samalla osuudella kuin väestössäkin. Ryhmään ”muut erikoislukiot” lukeutuneiden oppilaitosten ylioppilaista ainoastaan vajaa neljännes oli perheistä, joissa huoltaja oli valmistunut korkea-asteelta ja peräti joka kolmas huoltajista oli vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa. Myös ylimpään tuloryhmään lukeutuvia huoltajia oli kaikkein vähiten, joskin yliedustus oli tässäkin tapauksessa liki kaksinkertainen.

OSALLISTUMISEROT JA ERIARVOISUUS

Koulutukseen valikoitumista on ollut tapana tarkastella tasa-arvon näkökulmasta. Kiinnostavia tutkimuskysymyksiä ovat olleet koulutukseen osallistumisen alueelliset, sukupuolittaiset ja sosiaaliryhmittäiset erot. Erityisesti sosiaalisen taustan mukaista koulutukseen valikoitumista on tutkittu vilkkaasti (ks. esim. Järvinen 1999, 180–185). Mitä paremmin oppilasrakenne, esimer-

⁵Tässä tutkimuksessa ryhmään ”muut erikoislukiot” lukeutui kolme oppilaitosta. Yksi lukioista oli erikoistunut kieliin, yksi tekniikkaan ja yhdessä oli kaikkiaan kolme erikoistumislinjaa: luonnontieteet, kansainvälisyys ja yrittäjyys.

kiksi korkeakoulukoulutuksessa, on vastannut väestön keskimääräistä sosiaalista rakennetta, sitä paremmin koulutuksellisen tasa-arvon on katsottu toteutuneen (Määttä 1992; Nevala 1999; myös esim. Hellevik 2000).

Vaikka itse päämäärästä on oltu suhteellisen yksimielisiä, on tasa-arvon ja eriarvoisuuden käsitteitä alettu käyttää aiempaa säästeliäämmin. Esimerkiksi Osmo Kivinen, Sakari Ahola ja Juha Hedman (2000) käyttävät äskettäin julkaistussa puheenvuorossaan eriarvoisuuden sijasta mieluummin ilmaisuja ”koulutukseen osallistumisen sosiaaliset erot” tai yksinkertaisesti ”koulutus-erot”. Taustalla on kutakuinkin seuraavanlainen ajatuskulku (myös Marshall & Swift 1999, 243–244): Se, että eri sosiaaliryhmistä valikoidutaan erilaiseen koulutukseen, ei vielä yksistään kerro muusta kuin erilaisuudesta. Eriarvoisuus todentuu vasta sitä kautta, kun erilaisen koulutuksen seurauksena eri yhteiskuntaryhmien jälkeläiset päätyvät eri tavoin palkitseviin asemiin myöhemmässä elämässään, esimerkiksi työmarkkinoilla. Kyse lienee ainakin osittain myös siitä, että ei mielellään nähtäisi julkisin varoin kustannetun ja yksilölle työmarkkina- sekä tulohyötyjä tuottavan koulutuksen kasaantuvan yksinomaan joihinkin väestönsosiin.

Erikoislukioihin pääsyä voidaan yksilön näkökulmasta pitää etuoikeutena. Koska oppilaitoksille on myönnetty resursseja omille erikoistumisalueilleen muita lukioita enemmän, niiden voidaan olettaa tarjoavan opiskelijoilleen myös paremmat tiedolliset ja samalla jatko-opintoja tukevat valmiudet kyseisten oppiaineiden alueilta kuin muut lukiot. Kun vaikkapa IB-lukioissa opetuskielenä on pääasiassa englanti ja oppilaitoksessa suoritettu ylioppilastutkinto on kansainvälisesti vertailukelpoinen, oppilaitosten olettaisi valmentavan muita lukioita tehokkaammin opiskelijoitaan kansainvälisille koulutus- ja työmarkkinoille. Urheilulukioiden opiskelijoilla on puolestaan laskettu olleen noin 15–24 prosenttia paremmat mahdollisuudet harrastaa lajiaan kuin muilla vastaavantasoisilla ja -ikäisillä urheilijoilla (Blom 1994, 306).

Eriarvoisuuden näkökulmasta on kyse ennen kaikkea siitä, onko kaikilla yhtäläiset mahdollisuudet kilpailla pääsystä näihin oppilaitoksiin, mikäli he niin haluavat.⁶ Näin ei ainakaan kaikilta osin näyttäisi olevan. Ensinnäkin erikoislukiot ovat osaltaan olleet lyömässä säröä alueellisesti tasapainotettuun oppilaitosverkkoomme.

Kun kolme neljästä erikoistumisluvasta on myönnetty Etelä- ja Länsi-Suomen lääneissä sijaitseville oppilaitoksille, on Pohjois-Suomen ja syrjäseutujen nuorilla oleellisesti heikommat mahdollisuudet hakeutua erikoislukioihin, mikäli he haluavat pysytellä kotiseudullaan.

Myös eri yhteiskuntaryhmät ovat osallistuneet erikoislukiokoulutukseen eri tavoin. Ylioppilastutkinnon suorittaminen erikoislukioissa kasautuu yhteiskunnan ylempiin kerroksiin. Erityisen selvästi tämä ilmenee IB-lukioissa. On mahdollista, että erikoislukiopaikkojen kasaantuminen liittyy poikkeavaan oppilasvalintaan. Aina kun karsintaa tehdään haastattelujen, erilaisten soveltuvuustestien ja suositusten perusteella, on mahdollista, että akateemisen tai taiteellisen lahjakkuuden sijasta palkitaankin oikeanlaisesta käytäytymisestä ja kielenkäytöstä, sosiaalisesta kompetenssista tai haastattelijoiden ja haastateltavien kulttuuristen taustojen yhteensopivuudesta. Aiheesta tehtyjen tutkimusten perusteella tämä merkitsisi samalla ylempien yhteiskuntaryhmien jälkikasvun suosimista erityisesti työntekijätaustaisten tai erilaisiin kulttuurivähemmistöihin luokituvien oppilaiden kustannuksella. (Esim. Mehan 1992; Ford 1998, 7–8.)

Erikoislukioiden perustaminen ja ylläpitäminen on myös osaltaan vahvistanut kehitystä, jossa opetusjärjestelyjä on alettu eriyttää kohderyhmien mukaan. Tämän myötä olemme siirtymässä koulutusjärjestelmään, jossa lasten ja nuorten tulevaisuuden kannalta tärkeät valinnat tullaan tekemään yhä aikaisemmin. Tämä on omiaan tuottamaan putkimaisia koulutusreittejä. Käytännössä on niin, että vanhemmat vastaavat lastensa ensimmäisistä valinnoista. Koska perheillä on tutkimusten mukaan erilaiset valmiudet, kiinnostus ja tietämys tehdä ”oikeita” valintoja (Gewirtz &

⁶Keskustelua koulutuksellisesta eriarvoisuudesta on vaivannut aika ajoin eräänlainen elitistisyys, joka on ilmennyt oletuksena yleissivistävän ja erityisesti korkeasteen koulutuksen itseisarvosta. Lähtökohtana on ollut, että kaikki halusivat automaattisesti kilpailla koulutuspaikoista ja arvostetuista työmarkkina-asemista. Tutkijoiden kannalta on eräissä mielessä ollut jopa edullista vaieta siitä tosiasiaista, että monet, luultavimmin juuri alempiin sosiaaliryhmiin kuuluvat (ks. Vantaja & Järvinen 1998) luopuvat vapaaehtoisesti koulutuskilpailusta. Näitä ihmisiähän ei erikseen tilastoida, jolloin heitä ei myöskään voida rajata pois isoihin aineistoihin ja määrällisiin yleistyksiin nojautuvista tutkimuksista.

Ball & Bowe 1995, 20–56), alkaa koulutusjärjestelmämme sisään rakentua vähitellen reittejä, jotka ovat paitsi eri tavoin palkitsevia myös sosiaalisesti erottelevia. Kun myös oppilaiden välinen pudotuspeli alkaa entistä aikaisemmin, tulevat ensimmäisten kouluvuosien aikana tehdyt ”väärät valinnat” olemaan entistä kohtalokkaampia myöhemmän koulu-uran kannalta.

Valikoinnin näkökulmasta erikoislukioiden ovat siten osa kehitystä, jonka myötä paitsi tuetaan lahjakkuuksia ja lisätään yksilöiden omia valin-

nanmahdollisuuksia myös syvennetään väestön sisäisiä koulutuseroja. Kyse on tehdystä poliittisesta valinnasta, jossa aiemmin vallalla olleet kollektiiviset näkökohdat, kuten oppilaiden tasa-arvoinen kohtelu, on alistettu individualisemmillemme lähtökohdille: kilpailuttamiselle ja huippujen tuottamiselle. Tämä on tulkittavissa paitsi taloudellisten perustelujen uittamisena koulutuspolitiikan sisään myös ajallemme ominaisten aatteiden ja virtausten heijastumisena koulutukseen ja sen järjestämiseen.

KIRJALLISUUS

Aittola, Tapio & Jokinen, Kimmo & Laine, Kaarlo: Nuoret, koulu ja uudet oppimisympäristöt. *Kasvatus* 25 (1994): 5, 472–482

Ball, Stephen J. & Vincent, Carol: 'I Heard It on the Grapevine': 'hot' knowledge and school choice. *British Journal of Sociology of Education* 19 (1998): 3, 377–400

Blom, Heikki: Erityislukioiden ja niiden toiminta. S. 295–328. Teoksessa: Jaku-Sihvonen, Ritva & Blom, Heikki (toim.): *Lukion tila* 1994. Helsinki: Opetushallitus, 1994

Collins, J. & Thompson, F.: Family, School and Cultural Capital. P. 618–630. In: Saha, Lawrence J. (ed.): *International Encyclopedia of the Sociology of Education*. Canberra: Pergamon, 1997

Education in Finland. Statistics and Indicators. SVT. *Education* 1999: 4. Helsinki: Statistics Finland, 1999

Erikson, Robert & Jonsson, Jan O.: Social Origin as an Interest-bearing Asset: Family background and labour-market rewards among employees in Sweden. *Acta Sociologica* 41 (1998): 1, 19–36

Ford, Donna Y.: The Underrepresentation of Minority Students in Gifted Education: Problems and promises in recruitment and retention. *The Journal of Special Education* 32 (1998): 1, 4–14

Gewirtz, Sharon & Ball, Stephen J. & Bowe, Richard: *Markets, Choice and Equity in Education*. Buckingham & Philadelphia: Open University Press, 1995

Hellevik, Ottar: A Less Biased Allocation Mechanism. *Acta Sociologica* 42 (2000): 1, 81–83

Hirvenoja, Piia: Koulun valinta perusopetuksessa: Rakennesytyt ja yhteydet perheeseen Suomen suurimmissa kaupungeissa 1990-luvulla. Turun yliopisto, Kasvatustieteiden laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma, 1998

Hirvi, Vilho: Koulutuksen rytminvaihdos. 1990-luvun koulutuspolitiikka Suomessa. Helsinki: Otava, 1996

Iisalo, Taimo & Lahdes, Erkki & Viitaniemi, Eero: Suomen peruskoulun synty ja toteutuminen. Turun yliopisto: Opettajankoulutuslaitos, 1981

Järvinen, Tero: Peruskoulusta toisen asteen koulutukseen. Siirtymävaiheen kokemukset ja koulutus-

valintojen taustatekijät oppilaiden kertomina. Turun yliopisto, Julkaisusarja C: 150, 1999

Kansainvälinen ylioppilastutkinto (IB) – työryhmän muistio. Helsinki: Opetusministeriö, 1990

Kivinen, Osmo & Ahola, Sakari & Hedman, Juha: Korkeakoulutukseen osallistumisen erot ja tasa-arvo. *Sosiologia* 37 (2000): 1, 61–63

Kivinen, Osmo & Rinne, Risto: Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 1995

Koulutusopas 2000 – lukiokoulutus. Opetushallitus. <http://www.edita.fi/oph-tuotantoa/kopas/lukio.html> (viitattu 21.3.2000)

Laitila, Tuomo: Siirtoja koulutuksen ohjauskentällä. Suomen yleissivistävän koulutuksen ohjaus 1980- ja 1990-luvuilla. Turun yliopisto, Julkaisusarja C: 146, 1999

Liljander, Juha-Pekka: Ketä korkeakoulukenttä hylkii? Opintojen keskeyttäminen akateemisen koulutushierarkian eri tasoilla. *Kasvatus* 22 (1995): 1, 24–38

Marshall, Gordon & Swift, Adam: On the Meaning and Measurement of Inequality. *Acta Sociologica* 42 (1999): 3, 241–250

Mehan, Hugh: Understanding Inequality in Schools: The contribution of interpretive studies. *Sociology of Education* 65 (1992): 1, 1–20

Määttä, Pentti: Korkeakoulutukseen osallistumisen erot: kasvussa vai kaventumassa? *Kasvatus* 23 (1992): 2, 111–121

Määttä, Pentti: Sosiaalisen taustan mukaisista eroista korkeakoulutukseen osallistumisessa. *Sosiologia* 32 (1995): 2, 124–127

Nevala, Arto: Korkeakoulutuksen kasvu, lohkokoulutus ja eriarvoisuus Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1999

Ollikainen, Aaro: The Single Market for Education and National Education Policy. Europeanisation of Finnish education policy discourses 1987–1997. Turku: Research Unit for the Sociology of Education, 1999

Rosenbaum, James E.: Institutional Career Structures and the Social Construction of Ability. P. 139–171. In: Richardson, J. G. (ed.): *Handbook of the Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 1986

Simola, Hannu & Rinne, Risto & Kivirauma, Joel: Finland. National Changes in Education and Education Governance. P. 42–64. In: Lindblad, Sverker & Popkewitz, Thomas S. (eds.): Education Governance and Social Integration and Exclusion: National cases of educational systems and recent reforms. Uppsala University, Department of Education, 1999

Skogen, Kettil: A Touch of Class – The Persistence of Class Cultures among Norwegian Youth. *Young* 6 (1998): 2, 15–37

Suomen tilastolliset vuosikirjat 1996, 1997, 1998. STV. Helsinki: Tilastokeskus, 1996, 1997, 1998

Tirri, Heli: Erityislukiot sosiaalisen uusintamisen prosessissa. *Kasvatus* 28 (1997): 2, 155–165

Valkonen, Tapani & Pensola, Tiina & Jalovaara, Marika: Peruskoulu-uudistuksen vaikutus sosiaaliryhmien välisiin eroihin ylioppilastutkinnon suorittamisessa. S. 229–240. Teoksessa: Valkonen, Tapani & Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija (toim.): Rekisteriaineistot yh-

teiskunta- ja terveystutkimuksessa. Helsinki: Gaudeamus, 1998

Vanttaja, Markku: Koulumenestyjien kotitausta, sosioekonominen asema ja tulotaso. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (2000): 1, 35–45

Vanttaja, Markku & Järvinen, Tero: Koulutus, eri-arvoisuus ja koettu marginaalisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 63 (1998): 4, 350–356

Väestön taloudellinen toiminta ja asuinolot 1970–1990. SVT. Väestö 1995: 6. Helsinki: Tilastokeskus, 1995

Väljärvi, Jouni: Lukion yleissivistävän tehtävän muuttuminen. Teoksessa: Volanen, Matti-Vesa & Jalakanen, Hannu (toim.): Koulutuksen kuninkaat ja kukurit. Lukio, ylioppilaat ja nuorisoasteen koulutus. Jyväskylän yliopisto, Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B: 24, 1988, 1–12

Ziehe, Thomas: Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Tampere: Vastapaino, 1991.

ENGLISH SUMMARY

Tero Järvinen: *Specialized schools, selection, inequality (Erikoislukiot, valikointi, eri-arvoisuus)*

The article is concerned with the associations between social background and selection into specialized upper secondary schools. These "elite schools" have received a special mandate from the Council of State and later from the Ministry of Education to emphasise particular subjects in their curriculum. They also have right to set special criteria for student enrolment.

The idea of specialized upper secondary schools is to give students the opportunity to gain a more in-depth knowledge in their chosen subjects than they would in other upper secondary schools. Because these schools have more resources at their disposal in these particular fields, they can be seen as providing support to these youths who are planning to continue to higher education in their speciality. Authorisation has been given to establish institutions specialized for example in the arts, languages, sports, as well as International Baccalaureate schools. The establishment of specialized upper secondary schools has increased competition both among schools for students and among students for the limited number of places available in specialized schools.

The target group in this study consisted of all grad-

uates from specialized upper secondary schools in 1985 (n = 142) and 1995 (n = 3 407). Information concerning parental socio-economic status, educational level and income level was collected from different registers on the basis of census data. The social background of the graduates was compared to information on the entire age cohort (40–54 years) in the general population.

The results showed that there is a close connection between social background and selection into specialized upper secondary schools. The proportion of well-paid, highly educated and upper white-collar parents was greater among the target group than in the population on average. This was most evident in the case of International Baccalaureate schools. From the point of view of educational selection and social stratification, specialized upper secondary schools can be seen as institutions that both support gifted individuals and at the same time increase educational differentiation between social groups. This is in line with recent educational policy changes where collective aspects, such as equal treatment of all pupils, have been subordinated to more individualistic considerations, such as organizing education differently according to the hypothetical needs of different customer groups.

KEY WORDS:

Specialized schools, student selection, enrolment criteria, social background, regional differences, social stratification, inequality, educational policy, market economy, individualism, Finland